

nr 63

skrypty
b e l f r a

Dolnośląski Ośrodek
Doskonalenia
Nauczycieli
we Wrocławiu
Filie w Jeleniej
Górze, Legnicy,
Wałbrzychu

Karolina Głuszek

Jak pomóc dziecku krzywdzonemu?

Problem krzywdzenia dzieci przez wiele lat stanowił temat tabu w polskiej przestrzeni publicznej. Za krzywdzenie najmłodszych w społecznym odbiorze uznawano stosowanie przemocy fizycznej, seksualnej, a znacznie rzadziej psychicznej, przez osoby nieznane lub słabo znane dziecku. Z danych statystycznych wynika, że w polskich realiach nie są to formy najczęściej rozpoznawalne. Na podstawie badań przeprowadzonych przez Fundację „Dajemy Dzieciom Siłę”, a opublikowanych w raporcie „Dzieci się liczą 2022”, zebrano najbardziej aktualne dane z zakresu zagrożeń bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce. Wykazano, że 41% dzieci doświadczyło krzywdzenia ze strony bliskich dorosłych¹. Gdy dziecko doświadcza przemocy ze strony obcej osoby, to – zgodnie z przyjętymi normami w naszym społeczeństwie – powinno otrzymać wsparcie w środowisku rodzinnym, które pomoże ofierze w dotarciu do skutecznej ścieżki pomocowej, włączając w to odpowiednich specjalistów. Nieco inaczej układa się droga do uzyskania pomocy, gdy krzywdzenia dokona osoba znana dziecku, akceptowana przez jego bliskich, a zupełną bezradność powoduje sytuacja, gdy dziecko jest krzywdzone przez osobę, która zgodnie z definicją społeczną powinna dawać wsparcie i miłość. Co się dzieje, gdy krzywdzi rodzic, brat, siostra, najbliższy członek rodziny? Jak bardzo odarte z poczucia bezpieczeństwa, przynależności czy miłości jest wówczas dziecko, najczęściej samotnie przeżywające ból?

Modele wychowawcze przekazywane w systemie międzypokoleniowym dały jeszcze niedawno rodzicom prawo do dyscyplinowania młodego człowieka z wykorzystaniem metod wpisanych w katalog przemocy. Klaps, słowa krytyki pomniejszające wartość dziecka, czy narzucanie własnej woli przez rodzica, bez wstuchania się w racje młodszego pokolenia to tylko kilka form pogwałcania praw dziecka w polskich rodzinach. Dziś coraz głośniej w przestrzeni publicznej mówi się o przemocy domowej i o krzywdzeniu dzieci. Liczne kampanie, organizowane m.in. w czasie pandemii koronawirusa, pozwoliły nam, jako społeczeństwu, bardziej świadomie reagować na zachowania przemocowe.

Ze statystyk policyjnych wynika, że „w 2019 roku ponad 65 tys. kobiet i 12 tys. dzieci padło ofiarami przemocy domowej. W 2020 roku było to 62,3 tys. kobiet oraz ponad 11 tys. dzieci. 2021 rok zakończył się ze statystykami na poziomie ponad 55 tys. kobiet i również ponad 11 tys. małoletnich”². Według tych samych danych przemocy domowej doświadcza około 10 tys. mężczyzn rocznie. Są to dane oficjalne odnotowujące potwierdzone zgłoszeniem akty przemocy domowej. Za tymi liczbami kryje się znacznie więcej sytuacji przemocowych, które nie zostały nigdzie zgłoszone. Z licznych źródeł wynika, że mężczyźni będący ofiarami przemocy z przyczyn kulturowych, obyczajowych rzadziej zgłaszają się jako ofiary do odpowiednich instytucji po pomoc.

Odnosząc się do danych statystycznych należy pamiętać, że z uwagi na kontekst kulturowy często są one zaniżone w stosunku do prawdziwej miary problemu. Ponadto statystyki dotyczące przemocy w rodzinie ujmują działania wprost wynikające z zapisów prawnych, a nie zawsze ofiara ma świadomość swoich praw, co również ogranicza zgłaszanie przez nią nieprawidłowości w funkcjonowaniu rodziny.

W obszarze badań statystycznych, dotyczących stosowania przemocy wobec dzieci, jednym z głównych źródeł są dane zbierane w procedurze „Niebieskie Karty”, wprowadzonej w 1998 r. Jest to procedura mająca zapewnić bezpieczeństwo osobom, wobec których stosowana jest przemoc domowa. Zakłada stały monitoring zjawiska przemocy w rodzinie, identyfikowanie sprawców przemocy i jej ofiar, niesienie realnej pomocy pokrzywdzonym, w tym dzieciom. Analiza zestawień statystycznych pokazuje spadek liczby sporządzanych formularzy: z 97 tys. w 2016 r. do 82 tys. w 2021 r. Procedurę „Niebieskiej Karty” może uruchomić przedstawiciel policji, pomocy społecznej, oświaty, ochrony zdrowia i gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych. „W rzeczywistości zdecydowana większość procedur jest wszczynana przez policję (78% – na podstawie da-

1 <https://psychologia.pwn.pl/artikul/raport-dzieci-sie-licza-2022-problem-krzywdzenia-dzieci-63a0c82f-54c75ea455ed47af>, 24.04.2023 r.

2 https://lovekrakow.pl/aktualnosci/pandemia-a-przemoc-domowa-co-mowia-statystyki_45320.html, 27.03.2023 r.

nych z 2021 r.), 13% przez pomoc społeczną, 4% przez przedstawicieli oświaty, 3% przez gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych, a jedynie 1% przez pracowników ochrony zdrowia”³. To zestawienie pokazuje, jak rzadko placówki oświatowe podejmują działania pomocowe wobec dzieci krzywdzonych, będących ich podopiecznymi.

Co ważne, w procedurze „Niebieskiej Karty” raportowana jest nie tylko przemoc fizyczna, lecz także psychiczna i seksualna. Cytowane dane odnoszą się do tych wszystkich rodzajów przemocy i dotyczą wszystkich dokonanych interwencji, nie tylko tych, w których ofiarami były dzieci.

Z uwagi na powyżej przytoczone dane, wydaje się niezwykle istotne usystematyzowanie kwestii krzywdzenia dzieci i form pomocy, którymi dysponujemy.

Aby świadomiej reagować na przemoc wymierzoną w dzieci, należy znać i różnicować pojęcia z nią związane. Pojęcia „przemocy” i „agresji” często w potocznym języku są synonimiczne, a ważne jest, by umieć różnicować ich znaczenie. Główna różnica między przemocą a agresją „to przewaga sił jednej ze stron. W przemocy jest ona zawsze po stronie sprawcy, w przypadku agresji – zrównoważona”⁴. Większość praktyków i teoretyków wskazuje na trzy kryteria potwierdzające występowanie przemocy, które odnoszą się do rodzaju zachowań ze strony sprawcy, przy czym istotne są tu zarówno jego intencje, jak i konsekwencje po stronie ofiary.

W odniesieniu do powyższych wytycznych, zgodnie z definicją Suzanne Steinmetz, „przemocą jest każde zachowanie, którego intencją jest wyrządzenie fizycznej krzywdy drugiemu człowiekowi, lub też czyn, który jest postrzegany jako mający taką intencję”⁵. W tym przypadku nie tylko nierówność sił sprawcy i ofiary, ale przede wszystkim intencjonalność działań jest istotnym elementem wskazującym na zachowania o charakterze przemocowym.

Na intencjonalność działań sprawcy przemocy zwraca również uwagę Agnieszka Widera-Wysoczyńska, wymieniając ją jako jedną z ośmiu kryteriów przemocy. Do pozostałych zalicza ona:

- zachowania krzywdzące drugą osobę, ich typy, rodzaje, formy,
- relację władzy czy autorytetu służącą uwodzeniu i budowaniu patologicznej mocy (wykluczenie partnerstwa i opieki),
- konsekwencje przemocy dla osoby doświadczającej jej w różnych sferach życia i w wielu formach (np. zewnętrzne – wewnętrzne, specyficzne – niespecyficzne, krótkoterminowe – długoterminowe, problemy życiowe i zaburzenia, nawracające, z opóźnionym początkiem),
- łamanie prawa oraz społecznie konstruktywnych norm i zasad dotyczących kontaktów międzyludzkich, odwoływanie się do norm z pogranicza prawa, a nie do prawa,
- używanie i odwoływanie się do destrukcyjnych i patologicznych mitów danego środowiska,
- dynamikę (narastanie) przemocy i jej procesy⁶.

W rozważaniach na temat krzywdzenia dzieci w rodzinie na szczególną uwagę zasługuje – poza intencją sprawcy – kryterium odnoszące się do destrukcyjnych mitów środowiskowych, przestrzeganie norm z pogranicza prawa. Jest to szczególnie ważne z perspektywy analizy społecznego przyzwolenia na stosowanie klapsów, kar fizycznych wymierzanych w dzieci, które są utartym wzorcem wychowawczym w wielu polskich rodzinach. Uświadczenie społeczeństwu nie tylko fizycznych, ale przede wszystkim emocjonalnych kosztów tych metod wychowawczych jest jednym z kluczowych priorytetów licznych kampanii społecznych i działań systemowych, realizowanych od wielu lat w przestrzeni życia społecznego. Niestety, jak pokazują statystyki, wielu polskich rodziców nadal stosuje te modele wywierania wpływu na dzieci i spora grupa Polaków nie uważa, aby takie formy zachowań należało rozpatrywać w kategoriach przemocy rodzinnej. Upokarzanie dziecka poprzez stosowanie przemocy fizycznej w postaci uderzeń,

3 https://fdps.pl/_Resources/Persistent/d/c/3/0/dc3061e1723b49503224bd0a968f493b7ae34935/Dzieci%20si%C4%99%20licz%C4%85%202022%20Raport.pdf, 25.04.2023 r., 243

4 <https://www.niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/7-przemoc-a-agresja>, 27.03.2023 r.

5 Red. A. Lewicka Zelent, Przemoc rodzinna. Aspekty psychiczne, pedagogiczne i prawne, Warszawa 2017, s.11

6 Red. A. Lewicka Zelent, Przemoc rodzinna. Aspekty psychiczne, pedagogiczne i prawne, Warszawa 2017, s. 13

stawiania do kąta czy obelżywej uwagi kierowanej do najmłodszych członków rodziny w sytuacji, gdy nie spełniają oczekiwań rodziców, to nadal sposoby pracy wychowawczej, które zwyczajowo są stosowane przez polskich rodziców. Właśnie z tego powodu bardzo ważne jest głośne mówienie o problemie krzywdzenia dzieci.

Zgodnie z definicją zawartą w Ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, przez przemoc w rodzinie należy rozumieć „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt. 1, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”⁷. Osoby przywołane w pkt. 1 ustawy to członkowie rodziny zarówno w znaczeniu rodziny spokrewnionej, ale także inne osoby wspólnie zamieszkujące lub gospodarujące. Od 1 sierpnia 2010 r. obowiązuje nowelizacja ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. Nr 9 poz. 59 ze zm.), która w art. 96 zakazuje stosowania kar cielesnych osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad dzieckiem.

Wśród form przemocy stosowanych wobec dziecka można wyróżnić:

- Przemoc fizyczną – do jej przejawów należą: popychanie, szarpanie, kopanie, klapsy, uderzanie, policzkowanie. Istotne jest to, że dziecko może być zarówno w roli bezpośredniej ofiary tego typu aktów, ale dodatkowo może doświadczyć przemocy fizycznej, wchodząc między bijących się rodziców, czy chroniąc rodzica będącego ofiarą takich ataków. Przemoc fizyczna może być formą przemocy gorącej, reaktywnej, ale także może być długotrwałym, kalkulowanym działaniem przemocowym o znamionach przemocy chłodnej, np. wieloletnie katowanie dziecka, przypalanie czy stosowanie kar fizycznych jako elementu przemyślanego procesu wychowawczego.
- Przemoc psychiczna, określana mianem emocjonalnej – do jej przejawów należą takie zachowania, które mają na celu poniżenie dziecka, odarcie go z godności, prywatności oraz zachowania łączone z innymi formami przemocy.
- Przemoc seksualna – dotyczy zarówno bezpośredniego aktu przemocy seksualnej w postaci stosunku seksualnego, gwałtu, a także molestowania, dotykania dziecka z podłożem, intencją seksualną. Dodatkowo formą przemocy seksualnej jest pornografia dziecięca, narażanie dziecka na kontakt z treściami seksualnymi nieadekwatnymi do wieku, a także komunikaty o podłożu seksualnym i inne czynności seksualne, które prowadzą do satysfakcji seksualnej sprawcy.
- Zaniedbanie – może ono przejawiać się w formach zaniedbania fizycznego lub emocjonalnego. Dotyczy to sytuacji, w których nie są zaspakajane potrzeby dziecka, np. podstawowe potrzeby biologiczne, opieka medyczna, zaniedbanie w obszarze stroju nieadekwatnego do pogody oraz cały zakres zaniedbań w obszarze emocjonalnym, w tym brak poczucia bezpieczeństwa, przynależności czy akceptacji w rodzinie⁸.

Wśród form krzywdzenia dzieci na uwagę zasługuje krzywdzenie emocjonalne. Niektóre definicje badaczy tego zjawiska koncentrują się na określonych zachowaniach po stronie rodziców, inne klasyfikacje odnoszą się do szkód, które są konsekwencją postępowania wobec dzieci. Krzywdzenie emocjonalne z uwagi na specyfikę jego realizacji jest trudniejsze do rozpoznania niż przemoc fizyczna, która często pozostawia ślady na ciele ofiary. Dodatkowo przemoc fizyczna jest niejednokrotnie formą działań reaktywnych, wpisujących się w katalog przemocy gorącej, realizowanej impulsywnie, w celu zredukowania napięcia powstającego u sprawcy, natomiast przemoc emocjonalna częściej jest formą tej realizowanej na chłodno. Przemoc chłodna jest najczęściej działaniem długoterminowym,

⁷ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2021 r. poz. 1249, z 2023 r. poz. 289.) – stan na 27.03.2023 r.

⁸ K. Michalska, D. Jaszczak-Kuźmińska, ABC przeciwdziałania przemocy w rodzinie – diagnoza, interwencja, pomoc, Warszawa 2014, s.34-35

skalkulowanym, przemyślanym, skierowanym przeciwko określonej osobie. Powoduje to długotrwałe funkcjonowanie dziecka w doświadczaniu przemocy, co – mimo braku siniaków – może przynieść znacznie bardziej dotkliwe w skutkach doświadczenia zaburzające prawidłowy rozwój i funkcjonowanie dziecka nawet w efektach długoletnich zmian. Krzywdzenie emocjonalne dziecka przez rodziców „jest przejawiane jako ich obojętność, wyraźnie uzewnętrzniana i widzialna, a bardzo często wynikająca z głęboko skrywanego emocjonalnego odrzucenia dziecka”⁹. To odrzucenie emocjonalne może przejawiać się w formach poniżania, obelżywych słowach kierowanych do dziecka, ale przede wszystkim wyraża się brakiem zainteresowania sytuacją życiową dziecka, jego potrzebami, czy rozwojem. Łączy się to z przemocą w formie zaniedbania, która jest jedną z form wskazywaną w licznych źródłach z tego obszaru.

W literaturze badacze wielokrotnie podejmowali próbę usystematyzowania zarówno krzywdzenia emocjonalnego dzieci, jak i zaniedbania. Garbarino wraz ze swoim zespołem badaczy wyróżnili pięć rodzajów takiego zachowania rodziców: „odrzucenie, izolację, szantażowanie, ignorowanie i przekupywanie”. Hart, Germaine i Bassard wyróżnili natomiast następujące formy krzywdzenia:

- 1) odtrącenie (ranienie słowne, połączenie odrzucenia i wrogiego poniżania),
- 2) szantażowanie (zachowanie rodziców przejawiające się w groźeniu dziecku zarówno porzuceniem, karą fizyczną, ale także śmiercią),
- 3) w ramach izolacji rodzice dokonują ograniczeń, a nawet całkowitego odizolowania od relacji społecznych dziecka,
- 4) wykorzystywanie, czyli próba przekupienia to realizowanie modelowania określonych zachowań aspołecznych z wykorzystaniem nagród, wzmacnianie nieprawidłowych, a nawet dewiacyjnych zachowań u dziecka,
- 5) chłód emocjonalny będzie realizowany w formie odrzucenia, zaniedbania potrzeb dziecka przez rodziców¹⁰.

Wielu innych badaczy w opisie krzywdzenia emocjonalnego dzieci odwołuje się do intencji działania sprawcy, jednocześnie tworząc katalog zachowań powielający wskazane powyżej zachowania przemocowe. Ta forma przemocy ma często charakter stałego atakowania samooceny i dobrego samopoczucia dziecka. Można te zachowania sklasyfikować według klucza aktywności sprawcy przemocy wobec krzywdzonego dziecka. W ten sposób można wyróżnić krzywdzenie aktywne i bierne. Krzywdzenie bierne łączy się z ignorowaniem potrzeb dziecka, jest formą jego zaniedbania. Zachowania aktywne dotyczą zarówno formy werbalnej agresji wobec dziecka, ale także: „straszenie, szantażowanie, wymuszanie lojalności, terroryzowanie, upokarzanie, wyręczanie dziecka i zastępowanie jego aktywności własną aktywnością”¹¹, może to być nadopiekuńczość, nadmierna kontrola, budowanie poczucia winy, budowanie napięć spowodowanych sprzecznymi oczekiwaniami, komunikatami pełnymi sprzeczności, a także działania pozbawiające dziecko praw do prywatności.

Wskazując na znamiona zaniedbania dziecka, do form tych można zaliczyć wiele zachowań realizowanych na płaszczyźnie dorosły – dziecko. Można dokonać podziału na fizyczne zaniedbanie „(brak odpowiedniej opieki czy zapewnienia fizycznych warunków rozwoju), emocjonalne (brak odpowiedniej więzi, opieki emocjonalnej), ale także medyczne (brak opieki podczas choroby, zapewnienia szczepień itd.) lub prawne (brak rejestracji dziecka w systemie społecznym), a nawet edukacyjne (brak zapewnienia dziecku możliwości uczenia się). (...) Według WHO zaniedbanie obejmuje zarówno pojedyncze sytuacje, jak i schemat, w którym rodzic lub inny członek rodziny nie zapewnia odpowiednich warunków rozwoju i dobrego samopoczucia dziecka – tam, gdzie rodzic jest w stanie to zrobić”¹². Zgodnie z tymi wskazaniem zaniedbanie może dotyczyć każdej sfery funk-

9 red. D. Iwaniec, J. Szmagałski, Zaburzenia rozwojowe dzieci krzywdzonych emocjonalnie rozpoznanie i interwencja psychospołeczna w doświadczeniach brytyjskich i polskich, Warszawa 2005, s.16

10 red. D. Iwaniec, J. Szmagałski, Zaburzenia rozwojowe dzieci krzywdzonych emocjonalnie rozpoznanie i interwencja psychospołeczna w doświadczeniach brytyjskich i polskich, Warszawa 2005, s.17

11 red. D. Iwaniec, J. Szmagałski, Zaburzenia rozwojowe dzieci krzywdzonych emocjonalnie rozpoznanie i interwencja psychospołeczna w doświadczeniach brytyjskich i polskich, Warszawa 2005, s.154

12 https://fdcs.pl/_Resources/Persistent/d/c/3/0/dc3061e1723b49503224bd0a968f493b7ae34935/Dzieci%20si%C4%99%20licz%C4%85%202022%20Raport.pdf, 2.04.2023 r, s.243

cjonowania dziecka, w której nie nastąpi dążenie do zaspokojenia podstawowych potrzeb i praw dziecka.

Dokonując analizy funkcjonowania dziecka doświadczającego krzywdzenia, można wyróżnić dwie główne reakcje. Pierwszy etap to reakcja alarmowa, wstrząs organizmu – następuje wówczas ogólna mobilizacja somatyczna. Efektem tego jest wzrost ciśnienia krwi, wzrost napięcia mięśniowego jako reakcja obronna, zahamowanie trawienia i wydalania moczu. Kolejnym etapem jest wejście organizmu w fazę odporności – jeżeli stres związany z zachowaniem przemocowym utrzymuje się dalej, energia zgromadzona do wyhamowania reakcji alarmowej zostaje wyczerpana i znowu uruchamia się system alarmowy organizmu, lecz zasoby energii zaczynają działać nie w obronie organizmu, lecz niszczą go. Doświadczanie przemocy doprowadza do ponoszenia kosztów emocjonalnych po stronie dziecka, może się to dodatkowo łączyć z konsekwencjami w obszarze zmian fizycznych – w wyniku pobicia, uszkodzenia ciała dziecka, a także długofalowo zmienia zachowanie dziecka, zaburza jego rozwój, niejednokrotnie wpływając na zaburzenie procesu rozwoju fizycznego, społecznego i emocjonalnego.

U wielu dzieci krzywdzonych dochodzi do rozwoju kryzysu emocjonalnego. Jego symptomy można zaobserwować na podstawie pojawiających się następujących zachowań:

- U dzieci w wieku przedszkolnym sygnałami ostrzegawczymi są: zburzenia snu, koszmary senne, ssanie kciuka, moczenie mimowolne, lęk przed ciemnością, lęk przed zwierzętami, lęk przed utratą ważnych osób, lęk przed osamotnieniem, tulenie się do rodziców, ogólny niepokój, zaburzenia łaknienia, bezruch.
- U dzieci w okresie do około 11. roku życia można zauważyć takie zmiany w zachowaniu jak: zaburzenia snu, koszmary senne, lęk przed ciemnością, lęk przed zwierzętami, lęk przed utratą ważnych osób, lęk przed osamotnieniem, drażliwość, płaczliwość, tulenie się lub agresywne zachowania w szkole/domu, rywalizacja z rodzeństwem, niechęć do szkoły, spadek motywacji do nauki, trudności z koncentracją uwagi, ogólny niepokój.
- U dzieci i młodzieży w okresie około 11-14 lat sygnały świadczące o trudnościach emocjonalnych to: zaburzenia apetytu, snu, zachowania buntownicze, odmowa wykonywania obowiązków, trudności edukacyjne, bóle głowy, trudności trawienne, objawy psychosomatyczne, wycofanie z grupy rówieśniczej, lęk przed utratą ważnych osób, gniew, zaprzeczanie, ogólny niepokój.
- W ostatnim z okresów do 18. lat pojawiają się natomiast następujące zaburzenia w funkcjonowaniu: objawy psychosomatyczne, czyli wysypki, problemy z trawieniem, astma, bóle głowy, napięcia, zaburzenia snu, apetytu, zaburzenia menstruacyjne, zmiany poziomu energii, aktywności, hipochondria, spadek zainteresowań seksualnych, apatia, zachowania ryzykowne, przestępcze, poczucie winy, lęk przed stratą, złość, gniew na innych – winnych, na los¹³.

Niezależnie od wieku dziecka, kluczowe są zaburzenia snu, zaburzenia uwagi, labilność emocjonalna oraz podwyższony poziom lęku. Jeśli takie objawy zostaną zaobserwowane u dziecka, powinny skłonić pracowników szkół, przedszkoli do wnikliwej analizy sytuacji takiego dziecka.

Zgodnie z wytycznymi wskazanymi w materiałach dedykowanym pracownikom oświaty, dotyczącymi realizacji procedury „Niebieskiej Karty”, można odnaleźć kryteria świadczące o ryzyku doświadczenia krzywdzenia dziecka. Kwestionariusz oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka ukierunkowany na rozpoznanie cech dziecka krzywdzonego zakłada, że:

- „A.1. Ktoś w domu bije dziecko, popycha, szarpie, potrząsa, przytrzymuje, rzuca w nie przedmiotem itp.

Kryteriami spełniającymi ten punkt są wszelkie formy przemocy fizycznej, także te, niewymienione powyżej. Zaznaczamy ten punkt, jeśli wystąpi przynajmniej jedna forma.

- A.2. Ktoś w domu używa wobec dziecka wulgarnych słów, obraża, poniża,

straszy, szantażuje, izoluje w sposób ciągły i nieuzasadniony od kontaktu z innymi osobami, np. z rodziny lub z rówieśnikami.

Kryteriami spełniającymi ten punkt są wszelkie formy przemocy psychicznej, także te, niewymienione powyżej. Każda z tych form może być stosowana jednocześnie z krzykiem sprawcy lub bez.

- A.3. Opiekunowie nie zaspokajają podstawowych potrzeb dziecka, takich jak: przynależności, bezpieczeństwa, pożywienia, snu, leczenia, rozwoju poznawczego, emocjonalnego, społecznego, pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie.

Kryteria tego punktu są spełnione wtedy, kiedy wiele potrzeb dziecka nie jest przez opiekunów zaspokojonych, co powoduje sytuację realnego zagrożenia dla prawidłowego rozwoju dziecka.

- A.4. Ktoś w domu narusza sferę seksualną dziecka, tj.: dotyka intymnych części ciała, namawia na dotykanie intymnych części ciała osoby dorosłej, zmusza do kontaktu seksualnego, podejmuje kontakty seksualne z inną osobą w obecności dziecka, prezentuje pornografię lub zmusza do tworzenia treści pornograficznych z udziałem dziecka itp.

Kryteriami spełniającymi ten punkt są wszelkie formy wykorzystywania seksualnego, także te, niewymienione powyżej. Każda z tych form może być stosowana jednocześnie z przymusem fizycznym i/lub psychicznym.

- A.5. Dziecko ma ślady przemocy fizycznej lub zaniedbania (opis A.10 i A.11).
- A.6. Dziecko mówi, że boi się wrócić do domu ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie (wobec siebie lub innych członków rodziny).
- A.7. Dziecko mówi, że chce odebrać sobie życie ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie.
- A.8. Dziecko jest świadkiem przemocy w rodzinie (wobec rodzica, rodzeństwa lub innej osoby zamieszkującej w jego domu).

Uwaga! Jeżeli pracownik oświaty otrzyma od kogoś którąkolwiek, jedną lub więcej informacji z powyższej części kwestionariusza, powinien uznać je za istotne, niezależnie od własnego zdania na ten temat¹⁴. Są to sygnały, które według wytycznych mogą świadczyć o bardzo wysokim prawdopodobieństwie doświadczenia przemocy przez dziecko.

W tej samej broszurze można odszukać dodatkowo wskaźniki, które pozwalają na rozpoznanie dziecka krzywdzonego na podstawie wytycznych do obserwacji. Autorki opracowania wskazują na takie elementy, jak:

- odtwarzanie doświadczeń przemocowych przez dziecko w zabawie;
- reakcje emocjonalne nieadekwatnie do sytuacji powstałej w placówce, np. reagowanie nadmiernym lękiem, izolacją, autoagresją, agresją;
- podejmowanie zachowań autodestrukcyjnych przez dziecko, np.: gryzie się, szczypie się, uderza głową;
- częste nieobecności dziecka w szkole.

Ostatnie kryterium jest spełnione w dwóch sytuacjach:

- „dziecko ma bardzo dużo nieuzasadnionych nieobecności w placówce (dotyczy dzieci podlegających obowiązkowi szkolnemu),
- dziecko przestaje przychodzić do placówki w określonych sytuacjach, np. po tym, jak pracownik przedszkola, szkoły dał sygnał, że chciałby porozmawiać z rodzicami o sytuacji rodzinnej”¹⁵.

Jeśli nauczyciel zaobserwuje takie sygnały w zachowaniu dziecka, należy uznać, że ryzyko doświadczenia przemocy u tego ucznia jest znaczne.

Ważnym elementem jest również obserwacja innych członków rodziny, kontakt z poszczególnymi członkami środowiska dziecka oraz informacje uzyskane z innych źródeł, które mogą świadczyć o krzywdzeniu.

Niezwykle pomocnym w ocenie ryzyka doświadczenia krzywdzenia przez dzieci i młodzież są „KWESTIONARIUSZE OCENY RYZYKA WYSTĘPOWANIA PRZEMOCY W RODZINIE WOBEC DZIECKA”, które opisują zarówno sygnały ostrzegawcze,

14 K. Fenik-Gaberle, R. Kałucka, Postępowanie w związku z wystąpieniem przemocy wobec dziecka. Przewodnik dla pracowników oświaty, Warszawa 2015, s. 9

15 K. Fenik-Gaberle, R. Kałucka, Postępowanie w związku z wystąpieniem przemocy wobec dziecka. Przewodnik dla pracowników oświaty, Warszawa 2015, s. 10-11

jak i proces działań pomocowych zgodnie z wytycznymi wynikającymi z procedur „Niebieskiej Karty”. Kwestionariusze te są opracowane z uwzględnieniem kryterium wiekowego potencjalnej ofiary.

Rozpoznając symptomy krzywdzenia dziecka pracownicy szkoły nie pozostają osamotnieni w dalszych działaniach. Zgodnie z ustawodawstwem są odpowiednie służby i instytucje powołane do wspomagania osób w kryzysie. Dyrektor szkoły poza koniecznością poinformowania o sytuacji prawnego opiekuna dziecka, może nawiązać współpracę z Centrum Interwencji Kryzysowej, może wezwać funkcjonariuszy Policji, nawiązać współpracę z OPS-em (dodatkowe wsparcie np. psychologa/pracownika socjalnego), dodatkowo można skierować wniosek o wgląd w sytuację rodziny (do sądu lub OPS-u), a w sytuacji podejrzenia przestępstwa dodatkowo można przesłać zawiadomienie do prokuratury.

Formy współpracy z poszczególnymi instytucjami oraz proces podejmowania działań wobec ucznia, u którego zostało rozpoznane ryzyko doświadczenia krzywdzenia, powinny być podejmowane zgodnie ze szkolnymi procedurami interwencji kryzysowych.

Kluczowe jest, aby procedury te były znane wszystkim pracownikom szkoły, przedszkola, aby znali je również uczniowie, by mogli prawidłowo przekazać informacje o sytuacjach, które zauważają oraz rodzice, aby wiedzieli, jakiej pomocy mogą oczekiwać w sytuacji pojawiania się przemocy wobec ich dziecka.

Jedną z koncepcji interwencji kryzysowej jest model 7 kroków Alberta R. Roberts'a:

1. Ocena zagrożenia życia członków interwencji (interwenta też).
2. Budowa poczucia zaufania i porozumienia (zapewnienie, że uzyska pomoc).
3. Identyfikacja głównych problemów (rozmowa z członkami interwencji).
4. Wyrażenie uczuć i emocji, dostarczenie wsparcia osobie poszkodowanej.
5. Przedstawienie możliwych alternatyw.
6. Ustalenie planu działania (dopasowanego do potrzeb osoby w kryzysie).
7. Dalsze działania długofalowe¹⁶.

Może on stanowić podstawę do planowanych działań wobec ucznia, u którego rozpoznano sygnały świadczące o doświadczaniu sytuacji kryzysowej, jaką jest również doświadczanie przemocy.

Istotnym czynnikiem wdrażania działań interwencyjnych jest przywrócenie poczucia bezpieczeństwa, kontroli i sprawstwa w odczuciu dziecka. Podejmując działania pomocowe wobec ucznia wskazującego na trudne doświadczenie, w tym doświadczenie krzywdzenia, ważne jest zebranie jak największej ilości informacji w jak najkrótszym czasie. Kluczowym etapem jest zdefiniowanie problemu. Warto podczas rozmowy z uczniem rozpoznać, gdzie w tym momencie czułby się najbezpieczniej i postarać się zaprowadzić go w to miejsce. Warto podkreślać, że – rozmawiając z nauczycielem – dziecko jest bezpieczne, ale pod warunkiem, gdy jest to prawda. W kolejnym kroku należy omówić z nim zasady dotyczące bezpieczeństwa. Należy ustalić przebieg sytuacji, która spowodowała kryzys. Po zebraniu podstawowych informacji nauczyciel powinien zapewnić uczniowi bezpieczeństwo. W tym celu warto skontaktować się z pedagogiem lub psychologiem szkolnym w celu ustalenia sposobu pomocy uczniowi. Istotnym elementem postępowania po rozpoznaniu trudnych doświadczeń dziecka jest przekazanie tych informacji dyrektorowi szkoły i wspólne ustalenie dalszego trybu postępowania, kontaktu z rodzicami, w zależności od wniesionych informacji również z odpowiednimi służbami/instytucjami. Z uwagi na powagę sytuacji, jakiej doświadcza uczeń i konsekwencji prawnych, jakie wynikną z kolejnych kroków podejmowanych przez szkołę lub przedszkole, należy stworzyć odpowiednią dokumentację z przebiegu rozmowy i dalszego postępowania¹⁷.

Ważnym elementem niesienia pomocy ofiarom krzywdzenia jest praca długofalowa. Aby ją utrzymać, należy ustalić dalszy plan działania, można zrealizować to w formie pisemnej, co dodatkowo wzmocni zaangażowanie obu stron w realizację podjętych ustaleń.

Można wykorzystać również przygotowaną wcześniej „mapę pomocową”, czy-

16 J. Konieczny, H. Wawrzynowicz, J. Mydlarska, Psychologia bezpieczeństwa: kompendium, Poznań 2011, s.26

17 K. Ciszewska, S. Żyża, Wspomaganie szkół w zakresie interwencji kryzysowej. Poradnik, Warszawa 2015

li wykaz placówek świadczących pomoc dzieciom i dorosłym w sytuacji doświadczania przemocy. Można pokierować ucznia i rodzica do specjalistów pracujących stacjonarnie, zdalnie, warto także przygotować w ramach materiałów wykaz telefonów zaufania czy adresy stron, które można polecić osobie w kryzysie.

Poniżej prezentuję telefony zaufania, które można wskazać ofiarom przemocy:

- 116 111 – Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży Fundacji „Dajemy Dzieciom Siłę” (całodobowy);
- 800 12 12 12 – Dziecięcy Telefon Zaufania Biura Rzecznika Praw Dziecka (całodobowy);
- 800 12 02 26 – Policyjny telefon zaufania ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie (w dni robocze od 9.30 do 15.30);
- 800 100 100 – TELEFON ZAUFANIA, bezpłatna i anonimowa pomoc telefoniczna i online dla rodziców i nauczycieli dotycząca bezpieczeństwa i krzywdzenia dzieci (różne godziny dostępności pomocy w zależności od określonych potrzeb);
- 800 119 119 – anonimowy telefon i czat zaufania dla dzieci i młodzieży TPD (14.00-22.00).

Pomocne w poszukiwaniu wsparcia dla dziecka krzywdzonego będą również strony:

- www.pokonackryzys.pl [dostęp:25.04.2023 r.] – strona o charakterze informacyjnym, zawiera informacje o działających OIK-ach, telefonach zaufania, innych formach wsparcia osób w kryzysie;
- <https://centrumwsparcia.pl/> [dostęp:25.04.2023 r.] – źródło informacji o formach pomocy dla osób w depresji;
- <https://zwjr.pl/> [dostęp:25.04.2023r.] – strona kierowana do osób w kryzysie oraz pracujących z osobami w kryzysie;
- <https://tumbopomaga.pl> [dostęp:25.04.2023 r.] – strona kierowana do osób w żałobie oraz pracujących z osobami w żałobie;
- <https://szansa.glogow.pl/> [dostęp:25.04.2023 r.] – strona dotycząca krzywdzenia dzieci i informacji o pomocy wobec takich dzieci;
- <https://e-szansa.pl/> [dostęp:25.04.2023 r.] – strona o charakterze edukacyjnym, dotycząca krzywdzenia dzieci;
- <https://www.nonlicet.pl/o-nas/> [dostęp:25.04.2023 r.] – strona Fundacji NON LICET, która niesie pomoc osobom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, w szczególności osobom doświadczającym przemocy domowej i kryzysu psychicznego;
- <https://fdds.pl/> [dostęp:25.04.2023 r.] – strona o charakterze edukacyjnym, informująca o możliwościach udzielania pomocy, dotycząca krzywdzenia dzieci;

Podsumowując rozważania na temat krzywdzenia dzieci należy uświadomić sobie, jak ważny i rozległy jest to problem. Jako społeczeństwo odpowiadamy za bezpieczeństwo i prawo do godnych warunków życia tych, którzy z racji wieku nie mogą zadbać o swoje prawa samodzielnie. Na każdym obywatelu spoczywa obowiązek prawny powiadamiania odpowiednich instytucji o podejrzeniu popełnienia przestępstwa, a podejrzenie, że dziecko mogło zostać skrzywdzone, nosi znamiona takiego czynu. Najważniejszym pierwszym krokiem jest reagowanie, niepozostawanie biernym. Milcząc, stajemy się bowiem niemymi uczestnikami zjawiska krzywdzenia dzieci.

Dolnośląski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli we Wrocławiu

Dolnośląski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli we Wrocławiu jest jednostką organizacyjną Samorządu Województwa Dolnośląskiego, akredytowaną przez Kuratorium Oświaty we Wrocławiu. Posiada siedzibę główną we Wrocławiu oraz Filie w trzech lokalizacjach: w Jeleniej Górze, Legnicy i Wałbrzychu obejmując zasięgiem całe województwo dolnośląskie.

Zajmuje się organizacją i prowadzeniem różnorodnych form doskonalenia kadry kierowniczej szkół i placówek oświatowych oraz nauczycieli. Proponuje realizację programów wsparcia szkół w ich projakościowym rozwoju. Jest organizatorem wydarzeń edukacyjnych o charakterze lokalnym, regionalnym i międzynarodowym. W ramach statutowych zadań prowadzi działalność promocyjno-wydawniczą oraz konsultacje dla nauczycieli. Współpracuje z szeroko pojętym środowiskiem edukacyjnym - instytucjami działającymi na rzecz oświaty, wyższymi uczelniami, pracodawcami. Bierze udział w projektach LekcjaEnter, ORE i Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.

Zapraszamy dyrektorów szkół i placówek oraz nauczycieli do skorzystania z naszej oferty szkoleniowej. Proponujemy formy tradycyjne i prowadzone zdalnie. Różnorodna problematyka szkoleń zapewni Państwu podnoszenie kompetencji zawodowych w różnych obszarach, również związanych z realizacją kierunków polityki oświatowej państwa i województwa dolnośląskiego. Zapraszamy na stronę dodn.dolnyslask.pl/oferta/

Działamy skutecznie i profesjonalnie. Realizujemy różnorodne formy szkolenia: warsztaty, rady szkoleniowe, seminaria, konferencje i inne wydarzenia edukacyjne.

Oferta szkoleń jest różnorodna, z uwzględnieniem zgłoszonych przez Państwa potrzeb. Realizujemy międzynarodowe projekty edukacyjne.

Dedykujemy Państwu serię wydawniczą „Skrypty belfra” i „Skrypty metodyczne”.

Nie pozostajemy obojętni na bieżące problemy nauczycieli - nasi konsultanci i doradcy metodyczni prowadzą konsultacje indywidualne, w tym on-line.

ZAPRASZAMY

dodn.dolnyslask.pl